HİLÂFETTEN SALTANATA

KABİLE, İKTİDAR VE DEVLET BAĞLAMINDA
EMEVÎ TECRÜBESİ

İrfan AYCAN

OTTO

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 9

GİRİŞ
[13-54]

İSLÂM TARİHİNİN KAYNAKLARIYLA İLGİLİ PROBLEMLER VE ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN BAZI DÜŞÜNCELER 13
1. İslâm Tarihi Kaynaklarının Günümüz Bilimsel Eleştiri Standartlarına Göre Değerlendirilmesi Problemi 14
2. Müslümanların Tarihe, Tarihî Rivâyetlere ve Tarih İlmine Bakışı Problemi 16
3. İslâm Tarihi Kaynaklarının ve Müelliflerinin 'Yanlılığı/Taraflılığı' Problemi 18
4. İslâm Tarihi ile İlgili Müslümanların Dışındaki Kültür, Din ve Ülkeye Mensup Çağdaş Tarihçilerce Yazılmış Kaynakların Kullanılmaması Problemi 24
5. Kaynakların Kaynaklarını Tespit Etme Problemi 25
6. Emevîlerin Tarihe Bakışı 28
7. Kur'ân ve Hadisin İslâm Tarihinin Kaynağı Olması Meselesi 29
8. Kaynaklar Konusunda, Modern Teknolojiden Faydalanma Problemi 30
9. Tarih Araştırmaları Alanının Kapsamının Genişlemesi ve Kaynakların Çeşitlenmesi 30
10. Kaynak Değerlendirmesi-Kaynak Özellikleri ve Temayülü 37

BİRİNCİ BÖLÜM
İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDEN KESİTLER
[55-130]

SAKİF KABİLESİ VE TAİF ŞEHRİNE
İSLAM TARİHİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ 55
1. Sakîf Kabilesi 56
2. Taif Şehri 61
3. Taif, Mekke ve Medine Arasındaki İlişkiler 63
4. Sakîf Kabilesinin İslam'a Karşı Tutumu 69
5. Hz. Muhammed'in (sas.) Taif'i Muhasarası 77
6. Sakîf Kabilesinin İslamiyeti Kabulü 81
7. Ridde Harplerinde Sakîf Kabilesi 85

HZ. OSMAN'IN ÜMEYYEOĞULLARIYLA İLİŞKİSİ 89

ZÜBEYR B. AVVAM (R.A.) VE RAŞİD HALİFELER
DÖNEMİNDEKİ SİYASİ TAVRI 103
1. Zübeyr b, Ayvam 106
2. Raşid Halifeler Döneminde Siyasi Tavrı 115

İKİNCİ BÖLÜM
EMEVÎLER DÖNEMİNDE
SİYASET, TOPLUM VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ
[131-309]

EMEVÎLER DÖNEMİ İÇ SİYASİ GELİŞMELERİ (41-132/661-750) .. 131
1. Mu'âviye b. Ebî Süfyân ve Emevî Devletinin Kuruluşu 131
2. Kerbelâ Olayı 145
3. Emevî Devleti'nin Süfyânîlerden Mervânîlere Geçişi 149
4. Abdülmelik ve Emevîler'in Yükselme Devri 152
5. Emevî Devleti'nin Güç Kaybetmesi 157
6. Emevî Devleti'nin Çöküşe Geçmesi 165

EMEVİ İKTİRADARININ DEVAMINDA
SAKİF KABİLESİNİN ROLÜ 169
1. Dört Halife Dönemi Ve Sakîfliler 173
2. Emevî Devleti Ve Sakîf Kabilesi 178

EMEVÎLER DÖNEMİNDE BÎR İKTİDAR MÜCADELESİ ÖRNEĞİ:
ABDULLAH B. ZÜBEYR (622-692) 199
1. Abdullah b. Zübeyr'in Eş ve Çocuklan 202
2. Emevîler Döneminde Abdullah b. Zübeyr 207
3. Yezid b. Mu'âviye ve Abdullah b. Zübeyr 209
4. Husûmet Odağı 212
5. Medine Ayaklanması ve Ayaklanmanın
Kanlı bir Şekilde Bastırılması 215
6. Abdullah b. Zübeyr Kâbe'de Emevîlere Karşı ve
İlk Dış Yardım 217

HACCÂC B. YUSUF VALİLİĞİ VE DÖNEMİNDEKİ
OLAYLAR (H. 41-95) 223

ÖMER B. ABDÜLAZÎZ VE GAYRİ MÜSLİMLER 247

EMEVÎ HANEDANLIĞI İÇERİSİNDE
SARAY DARBELERİ VE ASKERÎ DARBELER 265
1. Ashabın Siyasetle İmtihanı ve İktidarı Değiştirme Sorunu 266
2. Emevîlerde Saray Darbeleri Dönemi 272

EMEVÎLER DÖNEMİ SONUNA KADAR MÜSLÜMAN ARAPLARIN
TÜRKLERLE İLK MÜNASEBETLERİ 281

MÜSLÜMAN YÖNETİMLERDE BİR ARADA YAŞAMA
TECRÜBELERİ (EMEVÎ MODELİ) 297
1. Fetihlerden Sonra Müslümanların Zımmîlere Karşı
Politikaları 298
2. Zımmîlerin Emevîler Dönemindeki Durumu 300

EKLER

[309-353]

MUÂVİYE B. EBÎ SUFYÂN DÖNEMİNDE
DEVLETİN MALİ YAPISI 309
M. Dayfullah EL-ATÂYİNE

EMEVÎLER DÖNEMİNDE MEVÂLÎ VE
ZIMMÎLERİN İDAREDEKİ ROLÜ 333
Necdet HAMMAŞ

KAYNAKLAR 355

ÖN SÖZ

Tarih, yalnızca geçmişte yaşanmış olayların kronolojik olarak aktarımı değil aynı zamanda bugünü anlamlandırmamızı, hatalardan ders çıkarmamızı ve geleceği sağlam temeller üzerine inşa etmemizi sağlayan bir alandır. İslâm tarihi araştırmaları da bu sürecin en önemli unsurlarından biridir. Uzun yıllar süren akademik mesaimiz ve derinlemesine araştırmalarımız neticesinde kaleme aldığımız çeşitli makaleler, İslâm tarihinin anlaşılması zor, karmaşık dönemlerini aydınlatmaya çalışmıştır. Bu makalelerin bazıları, yayınlandıkları dönemindeki basılı kaynakları içerisinde yer bulurken günümüzün yaygın olarak kullanılan dijital mecralarda ulaşılmaları konusunda eksik kalmıştır. Akademik çevrelerden, meslektaşlarımızdan ve değerli öğrencilerimizden bu çalışmalara ulaşamadıklarına dair yoğun sorular ve haklı talepler aldık. İslam Tarihi alanında önemli boşlukları dolduran, yoğun emek ürünü bu metinlerin tozlu raflarda kaybolup gitmesini önlemek, dağınık haldeki bilgi birikimini bir araya getirerek okuyucunun istifadesine sunmak adına elinizdeki bu kitabı hazırlama zarureti doğmuştur.

Elinizdeki bu eser, İslâm tarihçiliğinin metodolojik problemlerinden başlayarak, Râşid Halifeler ve Emevîler döneminin tartışmalı siyasi, sosyal ve ekonomik meselelerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Kitabımızın giriş mahiyetindeki ilk bölümünde, İslâm tarihi kaynaklarının günümüz bi-

limsel eleştiri standartlarına göre değerlendirilmesi problemi ele alınmaktadır. İslâm tarihi kaynaklarından yararlanarak bilimsel çalışmalar yapabilmek ve nesnel bir tarih yazabilmek, her şeyden önce kaynaklara yaklaşımla ilgili sorunların açıkça tespitini gerektirir. Apokrif (uydurma) tarih yazıcılığı, ravilere ve kaynaklara yönelik ideolojik veya mezhepsel yaklaşımlar, tarihçilerin olayları olanı değil, olması gerekeni yazma yönündeki eğilimleri gibi temel metodolojik sorunlar, kitabın giriş kısmını oluşturmaktadır.

Eserin ilerleyen kısımlarında, İslâm'ın ilk dönemlerindeki siyasi kırılmalar, derinlemesine incelenmektedir. Hz. Osman'ın kendi kabilesi olan Ümeyyeoğulları ile olan ilişkileri, kabile asabiyetinin devlet kademelerine yansıması ve bu durumun İslâm toplumunda yarattığı siyasi, dini ve sosyal sarsıntılar, Zübeyr b. Avvâm ve Abdullah b. Zübeyr'in Râşid Halifeler ve Emevîler dönemindeki siyasi tavırları ile iktidar mücadeleleri tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Kitabın ağırlık merkezini oluşturan Emevîler dönemi, sadece siyasi olaylarıyla ve askeri darbeleriyle değil idari, mali ve sosyokültürel boyutlarıyla da incelenmeye çalışılmıştır. Mu'âviye b. Ebî Süfyân'ın Yezid'i veliaht tayin etmesi ile başlayan hanedanlık süreci, saltanata geçişin sıkıntıları, Hâricîler ve Hz. Ali taraftarlarıyla olan amansız mücadeleler ele alınmaya çalışılmıştır. Emevî iktidarının devamında ve bilhassa Irak bölgesinin idaresinde kritik roller üstlenen, Mervânîlere iktidar yolunu açan Sakîf kabilesi ile sert mizaçlı yöneticiler çıkaran bu kabilenin en bilinen siması Haccâc b. Yûsuf'un isyanları bastırma ve devlet otoritesini tesis etme adına gerçekleştirdiği icraatları geniş bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte devletin idari mekanizmasının nasıl işlediği, Mu'âviye döneminde devletin mali yapısının nasıl şekillendiği, zekât, haraç, cizye ve öşür gibi devleti ayakta tutan iktisadi gelirlerin nasıl yönetildiği de İslam Tarihi kaynakları ışığında okuyucuya sunulmuştur.

Son olarak, İslâm toplumunun farklı kültürler, etnik unsurlar ve inanç mensuplarıyla olan etkileşimleri eserin temel konularından birini oluşturmaktadır. Müslüman Arapların, Sâsânîler aracılığıyla dolaylı yoldan başlayan ve fetihlerle Mâverâünnehir ve Kafkasya'da doğrudan temasa dönüşen Türklerle ilk münasebetleri, Emevîler döneminde Mevâlî ve Zımmî tebaanın idaredeki, bürokrasideki ve günlük hayattaki rolleri ele alınmıştır. Özellikle, Batılı müsteşrikler tarafından haksız ithamlara maruz kalan ancak İslâm toplumunda toplumsal barış, hoşgörü ve adalet ortamı tesis edebilen Ömer b. Abdülazîz'in gayrimüslimlere ve Mevâlî'ye yönelik politikaları ele alınmıştır. Zımmîlerin o dönemde devlet kademelerinde, maliyede, tıp alanında ve bürokraside ne denli aktif rol aldıkları, Müslümanların bir arada yaşama tecrübesinin ve İslâm medeniyetinin toplumsal yapısının ne olduğu incelenmeye gayret gösterilmiştir.

Geçmişte kaleme alınan, her biri kendi içinde müstakil bir araştırma olan bu makalelerin bir kitap bütünlüğünde yeniden hayat bulması, inanıyorum ki hem internet ortamındaki önemli bir erişim eksikliğini giderecek hem de bu alanlarda çalışan araştırmacılar ile öğrenciler için güvenilir, el altında tutulacak bir araştırma kaynağı olacaktır. Metinler kitaba aktarılırken, özlerine ve ana fikirlerine dokunulmaksızın gerekli akademik güncellemeler ile redaksiyonlar yapılmış bölümler arası anlam bütünlüğünün sağlanmasına ihtimam gösterilmiştir.

Okuyucuya faydalı olması dileğiyle…

Prof. Dr. İrfan AYCAN
Mayıs 2026